

STADSHOLMEN

TJÄRVRÄKAREN 2

Åsögatan 213

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

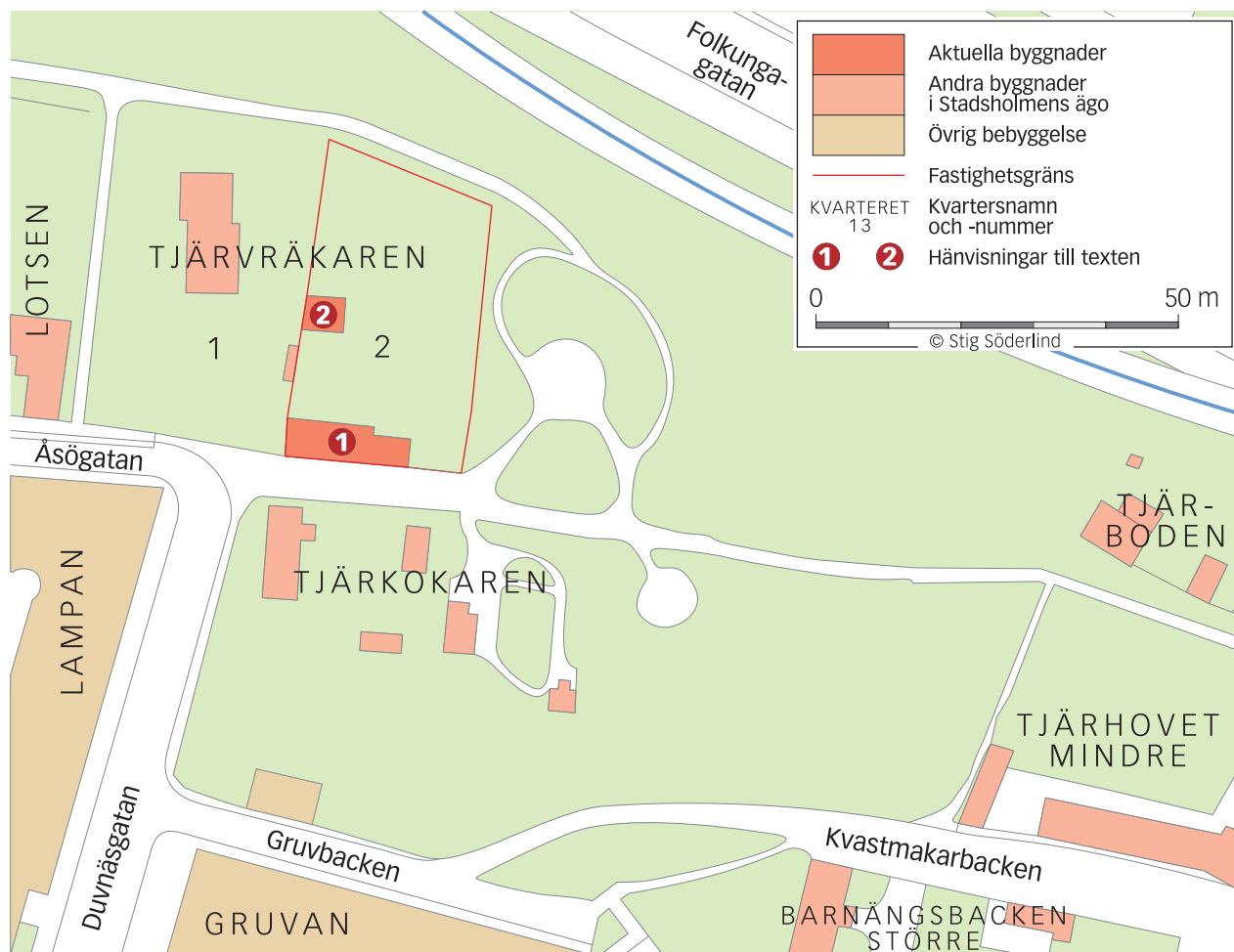
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 GATHUS
- 2 GÄRDHUS

ÅSÖGATAN VID TIDEN OMKRING SEKELSKIFTET 1900. TILL HÖGER SYNS TJÄRVRÄKAREN 2 SOM DEN SÅG UT INNAN RENOVERINGEN UNDER 1950-TALET. FOTO KASPER SALIN. SSMF0041715.

Fastigheten består av två hus, ett gatuhus och ett gårdshus. Gatuhuset var ursprungligen två sammanbyggda timmerstugor från 1700-talet, vilkas stommar på grund av husbocksskador nytimrades av äldre virke 1959.

Byggnaderna är exempel på den småskaliga trähusbebyggelse som karaktäriserar Åsöberget och representerar de mindre bemedlades bostadsförhållande i stadens utkant från 1700-talet och in på 1900-talet. Här har arbetare med titlar såsom varvstimmerman, smedarbetare och järnarbetarlärning varit bosatta. Trots renoveringen under 1950-talet har fastigheten ett stort miljömässigt värde och representerar den äldre byggnadstraditionen med knuttimring. Idag präglas byggnadernas interiörer av 1950-talets formspråk. Av äldre snickerier finns bland annat en panelklädd ytterdörr på gårdshuset.

Fastigheten Tjärvräkaren 2 är blåvärderad enligt

Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Åsöberget har, tillsammans med Djurgårdsstaden, den mest omfattande och sammanhängande trähusbebyggelsen i Stockholm. Den enhetliga bebyggelsen har sina rötter i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Stadens och rikets utskeppning av tjära gjordes under 1600-talet från det så kallade Tjärhovet vid Tegelviken, och från 1687 till 1910 fanns stadens största skeppsvarv på platsen. En stor del av varvsar-

DET ÄLDRE GÅRDSHUSET MED TILLBYGGNAD MOT SÖDER OMKRING SEKELSKIFTET 1900. FOTO KASPER SALIN. SSMF0041735.

betarna slog sig ned på det närbelägna Åsöberget och kom att vara i majoritet bland de boende fram till 1800-talets sista decennier. Sägargatan har till exempel fått sitt namn av de många sågare som arbetade vid varvet och också bodde i området. Även folk som arbetade på Beckholmen eller Djurgårdsvarvet hade med båt nära till arbetet och många bodde i Åsöbergets trästugor. Under 1700-talet tillkom nya yrkeskategorier bland de boende i takt med att flera textilmanufaktur etablerades på östra Södermalm.

De då avlägset belägna och bergiga tomterna var utan större värde för staden och uppläts för bostadsbebyggelse mot en relativt låg årsavgift. Flera timmerhus uppfördes under 1700-talets första årtionde och marken fortsatte att tas i anspråk under århundradets första hälft. Tomterna bebyggdes som stadsgårdar med ett eller flera bostadshus och bodar. Även fähus har förekommit. Åsöberget var ett av de områden där trähus fortsatte att uppföras efter

1730-talets förbud mot trähusbyggande. På 1770-talet och under 1800-talets första hälft uppfördes några tidstypiska putsade stenhus och på 1880-talet byggdes ett par hyreshus vid Folkungagatan. I början av 1900-talet sprängdes Sägargatan ned för att råda bot på de stora höjdskillnaderna och underlätta kommunikationerna. År 1931 sänktes på samma sätt Åsögatan. Åsöbergets trähus ligger därför i dag högre än omgivande stenhus.

Arkivhandlingar berättar att Åsöberget tidigt var ett av stadens fattigaste och mest eländiga områden. Situationen var som på flera andra håll i Stockholm särskilt problematisk under 1800-talets andra hälft, då huvudstadens befolkning ökade explosionsartat och trångboddheten var ett enormt problem. Fram till 1900-talets mitt dominerades befolkningen nästan helt av arbetare.

Fastigheterna förvärvades successivt av staden under åren 1881–1927. Ledamoten av stadsfullmäk-

GATUFASADEN MOT ÅSÖGATAN. FOTO. J. MALMBERG.

tige, Anna Lindhagen, började på 1910-talet verka för ett bevarande av några äldre Stockholmsmiljöer. Samfundet Sankt Erik föreslog 1915, tillsammans med den då ledande stadsplanarkitekten Per Olof Hallman, att några "gammelkvarter" i stadens ägo borde bevaras som så kallade asylområden; intakta historiska miljöer som kunde ge en mycket bättre bild av äldre tiders levnadsvillkor än några bevarade träkåkar här och var. Till dessa asyler kunde även andra timmerhus flyttas. En av de föreslagna miljöerna var den ålderdomliga och relativt enhetliga bebyggelsen på Åsöberget. Under 1940-talet intensifierades diskussionerna i kulturresevatsfrågan och Stadsmuseet hävdade att Åsöberget, näst efter Vita Bergen, var det område där det var mest angeläget att inrätta ett reservat. Åsöberget blev först ut att rustas upp efter det formella beslutet i stadsfullmäktige att inrätta kulturresevat 1956.

Under de mer än tio år som upprustningen pågick

blev åtgärderna i vissa fall genomgripande, bland annat beroende på husens dåliga skick och myndighetskrav på moderna bostäder med till exempel badrum och högre takhöjder. Vissa hus revs och byggdes upp på nytt, andra kompletterades eller byggdes om. Tack vare detta räddades mycket som annars hade försvunnit, och trots de till synes radikala åtgärderna ger Åsöberget i dag en fin bild av ett äldre Stockholm före 1800- och 1900-talens stora stadsomvandlingar.

HISTORIK

Gårdens äldre karaktär

Fastigheten bestod ursprungligen av två sammanbyggda timmerstugor från 1700-talet placerade vid gatan. På den norra delen av gården stod en stuga med en tillbyggnad mot söder som innehöll bodar. Exakt årtal då byggnaderna uppfördes är inte helt klarlagt. Sannolikt var förhållandena på gården mycket enkla, år 1912 genomfördes en

VY FRÅN NORR ÖVER GATHUSETS NORRA FASAD OCH GÅRDSHUS. FOTO. J. MALMBERG.

inventering som i enkla drag beskrev dess karaktär som envånings träkåkar från 1700-talet med nya täcklistpaneler och synliga knutar. Gathuset (hus nummer 1 på kartan) hade en murad spiskupa och på portens insida omnämns 1700-talsbeslag. Gårdshuset (hus nummer 2 på kartan) hade en murad spis och en rektangulär kakelugn från 1700-talet med blå dekor och rokokomotiv. Enligt ritningar från 1950-talet var gathusets västra del avdelat till två rum, båda med eldstäder. Mot gatan fanns ett fönster med fönsterluckor och mot gården två. Gathusets östra del bestod av ett rum med eldstad och fönster mot öster. Mitt emellan den östra och västra delen var entrén placerad och utrymmet var avdelat i fyra delar, troligtvis till förråd.

Gårdshuset, hus nummer 2 på kartan, bestod av ett rum med fönster mot söder och öster som omgavs av fönsterluckor. I rummets sydvästra hörn fanns två eldstäder. Husets entré och förstuga var placerad i tillbyggnaden mot söder. Norr om gårds-

huset stod ett uthus längs den västra tomtlinjen.

Ägare och hyresgäster

Husägare i området var främst arbetare av olika slag men också handlande samt mer välbärgade ägare som inte bodde där utan var skrivna i mer välmående delar av staden. Fastigheten Tjärvråkaren 2 är i detta avseende inget undantag. Enligt mantalslängder ägde bodjungfrun Sophia Magdalena Etzleij egendomen under 1830-talet. Hon bodde inte själv på gården utan hyrde ut rummen till en dräng med hustru och dotter. År 1845 hade extra sillpackaren Lars Andersson köpt fastigheten tillsammans med hustru Brita Christina. På egendomen bodde även en före detta mjölnardräng och en gatläggareänka. Enligt 1860 års mantalslängd var jungfru Christina Elisabeth Waldén ägare. Inneboende var en kvinna som arbetade hos en änka vid Nya gatan 17, och en varvstimmerman vid Södra varvet tillsammans med familj. De hade i sin tur en smedarbetare och

VY FRÅN SÖDER ÖVER GÅRDSHUS OCH TRÄDGÅRD. FOTO. J. MALMBERG.

en järnarbetslärling inneboende, båda arbetade vid södra varvet.

I 1870 års mantalslängd framkommer att egendomen ägs av Christina Elisabeth Waldéns sterbhus delägare. Inneboende var en före detta kopparslagarmästare med hustru, en före detta sjöman med fru, samt en arrendators hustru med son (mannen hade rest till Amerika). År 1892 förvärvades fastigheten av staden och ägs numer av Stadsholmen.

Upprustning och renovering

År 1958-1959 genomgick gathuset (hus nummer 1 på kartan) en stor renovering. Det gamla timret var i så dåligt skick att huset lades om med återvunnet äldre timmer. I samband med detta förändrades dess storlek något, det fick nya fönstersättningar, fönster och dörrar. En ny eldstad placerades i ett rum och huset moderniserades med kök och badrum som tillsammans med platsbyggda garderober präglas av 1950-talets formspråk.

Vid samma tillfälle renoverades även gårdshuset (hus nummer 2 på kartan) och tillbyggnaden mot söder revs. Inga eldstäder bevarades.

BYGGNADSBESKRIVNING

Tomten omges av ett rött plank mot gatan i söder med en port öster om hus nr 1 på kartan. Övriga tomtgränser avgränsas av ett rödmålat staket.

Gathuset, hus nummer 1 på kartan

Byggnaden är ett envåningshus med två tydligt urskiljbara huskroppar som står på en murad och svartmålad sockel. Mot gården i norr finns en lucka i sockeln av liggande panel och smidda bandgångjärn. Den västra delen av huset har synliga timrade fasader, den östra delen har stående panel och huskroppen är både lägre och smalare än den västra delen. Båda fasaderna är rödmålade och har sadeltak lagt med enkupigt tegel och skorstenar. Fönstren är små och kvadratiska med mittpost som avdelar till två kopp-

ÄLDRE BRÄDDÖRR TILL GÅRDSHUSET MED BANDGÅNGJÄRN AV 1600-TALSTYP. FOTO. J. MALMBERG.

lade och spröjsade bågar. Alla fönster har näbbslag av 1700-talstyp, troligtvis sentida tillverkning, och omges av vitmålade foder och luckor av liggande vitmålad panel. Entrépartiet mot gatan i söder består av en enkeldörr med liggande, profilerad ockrafärgad panel och ett spröjsat ovanfönster. Ytterdörren mot norr är identisk men vitmålad. Dörrar och fönster är från renoveringen under 1950-talet.

Invändigt präglas huset av 1950-talets tidstypiska platsbyggda kök och garderober. Alla ytskikt är moderna och snickerier såsom foder och dörrar har en äldre karaktär med utanpåliggande fyllningar och utanpåliggande kammarlås.

Gårdshuset, hus nummer 2 på kartan

Byggnaden är en stuga i en våning på murad sten-

sockel, panelade och rödmålade fasader med synliga knutlådor, samt ett sadeltak med enkupigt tegel. Entrédörren omges av ett vitmålat slätt foder och är en äldre panelklädd dörr med smidda bandgångjärn av 1600-talstyp och ett utanpåliggande kammarlås. Fönstren är låga och omges av vitmålade foder. De består av en mittpost och två spröjsade bågar med näbbslag av 1700-talstyp samt innanfönster och äldre haspar. Invändigt har huset ett bjälktak och sentida ytskikt. Inga äldre snickerier eller eldstäder är bevarade.

Gårdstomten

Den övre, södra delen av tomten sluttar svagt mot norr, sedan kommer en brand bergssluttning och en liten plan yta i norr. Berget går i dagen på flera ställen.

Framför gathusets norra fasad finns en plan lagd med öländsk kalksten och en gång av singel. Övre delen av tomten består i övrigt av gräs och berg med några mindre planteringar samt ett stort äppelträd.

Omkring gårdshuset är det mer vildvuxet. Intill staketet mot väster finns en stor ask, hagtorn och längre ned i sluttningen mot norr finns syrener.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.